

рішення. Комплексність системи забезпечується різноманіттям підходів до екологічного картографування району: ландшафтного, ресурсного, адміністративного та ін. Вся екологічна інформація накопичується в ПЕОМ, що дозволяє оперативно вносити зміни в комплексні показники екологічного стану відповідно з динамікою природно-антропогенних геосферно-біотосферно-соціосферних процесів. Тільки маючи повну екологічну інформацію, отриману за новітньою ГІС-технологією, можна бути впевненим, що екологічна ситуація знаходиться під контролем.

Поступила в редакцію 15 вересня 2014 р.

Рекомендував до друку д.г.-м.н. О. М. Адаменко

УДК 551.5

Побігун О.В.

*Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу*

ГЕОТУРИЗМ ЯК ОДИН З ШЛЯХІВ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

В статті розглянутий геологічний туризм як напрям раціонального використання довкілля. Подано класифікацію можливих об'єктів геотуризму.

Ключові слова: геотуризм, об'єкти геотуризму, елементи ландшафту, охорона геоспадщини, геотуристичні шляхи.

В статье рассмотрен геологический туризм как направление рационального использования окружающей среды. Представлена классификация возможных объектов геотуризма.

Ключевые слова: геотуризм, объекты геотуризма, элементы ландшафта, охрана геонаследия, геотуристические пути.

In the article the geological tourism as the direction of sustainable use of the environment. Classification of possible objects heoturizmu.

Keywords: geotourism, heoturizmu objects, elements of landscape protection heospadschynu, heoturystychni ways.

Актуальність досліджень. Протягом кількох останніх десятиліть серед подорожуючих значно підвищився інтерес до абіотичних елементів ландшафту відвідуваних ними територій. Якщо раніше вони милувалися незвичними краєвидами і окремими естетично привабливими об'єктами неживої природи, то зараз намагаються зрозуміти геологічну будову і довідатися про причини та умови утворення рельєфу й окремих його елементів. Такий інтерес заохочують і самі дослідники в галузі наук про Землю, які активніше працюють над збереженням і популяризацією геоспадщини, створюють доступне для розуміння пересічних людей інформаційно-освітнє забезпечення для окремих об'єктів і територій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Термін «геотуризм» (англ. geotourism) вперше вжив британський вчений Томас Хосе і визначив його як певний спосіб дії: надання такого освітнього забезпечення і послуг, щоб окрім отримання звичайних естетичних вражень, уможливити туристам розуміння геології і геоморфології місця (включаючи його роль у розвитку наук про Землю). Вчений підкреслював різницю

© Побігун О.В., 2015

між спрямованим на відпочинок і психофізичну регенерацію природничим туризмом і кваліфікованим туризмом – пізнавальним (краєзнавчим), елементом якого є поглиблення знань про природні ресурси.

Слід зазначити, що термін “геотуризм” (“географічний туризм”) часто застосовують для означення «туризму, що підтримує чи підвищує географічний характер місцевості – її довкілля, спадщини, естетики, культури і добробуту її мешканців», введеного у 2002 р. Асоціацією туристичної індустрії Америки (Travel Industry Association of America) та журналом National Géographie Traveler. У цьому випадку “геотуризм” має загальногеографічний характер і має всі ознаки сталого (зрівноваженого) туризму. Оскільки Т.Хосе застосував цей термін значно раніше (ще у 1995), вважаємо правомірним дотримуватися його та інших дослідників точки зору, яка має геологічне підґрунтя та визначає його як «геологічний туризм» у широкому розумінні. Дослідження Т.Хосе продовжили і розвинули відомі австралійські дослідники геотуризму Девід Ньюсом і Рос Давлінг. Опираючись на попередні дослідження, польський дослідник Пьотр Мігонь зазначив, що у цьому випадку “гео” стосується “геології, геоморфології і природних рис ландшафту – форм рельєфу території, скам’янілостей, порід і мінералів, з акцентом на виявлення і розуміння процесів, які формували і формують зараз ці елементи середовища”.

Польські автори Тадеуш Сломка і Аліція Кісієська-Свідзерська більше акцентували на освітніх і емоційних аспектах, пов’язаних з оглядом геологічних і геоморфологічних об’єктів та процесів. Геотуризм – це вид пізнавального туризму, що ґрунтується на вивченні геологічних (геоморфологічних) об’єктів і процесів, а також отриманні від контакту з ними естетичних вражень [1].

Постановка невизначених питань і завдань. Вважаємо, що визначальною функцією геотуризму є дидактична, а головною метою – інтерпретація достовірних наукових відомостей у галузі геології й геоморфології для широкого кола споживачів. Саме це вирізняє геотуризм від інших видів туризму.

Виклад основного матеріалу. Геологічний туризм – це захоплюючий та пізнавальний різновид туризму, що вимагає крім обов’язкової спостережливості, ще й певних знань в галузі геології і мінералогії. Геологія і мінералогія, як правило, цікавлять більшість мандрівників. Для того, щоб проводити геологічні спостереження, турист-геолог повинен знати найважливіші гірські породи та мінерали, вміти дати їм характеристику, зібрати зразки, по можливості з’ясувати найпростіші зв’язки між геологічною будовою місцевості і рельєфом. В результаті геологічних спостережень він повинен зібрати колекцію найголовніших гірських порід та мінералів району подорожі і скласти його геологічну карту. Характер рельєфу, обриси долин і гір, розподіл рослинності і частково господарська діяльність людини багато в чому залежать від геологічної будови району, від того, які пласти і породи складають поверхню землі і ховаються в її глибині.

Об’єктами геотуристичного інтересу, за визначенням польських дослідників Єжи Жаби і Кшиштофа Гайдзика (2010) є об’єкти і явища неживої природи, які утворилися природним способом, а також антропогенні форми і утворення, які виникли внаслідок несвідомої чи цілеспрямованої діяльності людини [2,3]. Серед них:

- форми рельєфу (геолого-геоморфологічні утворення) – гори і гірські країни, міжгірні улоговини й ущелини, кратери і конуси вулканів, річкові долини, дельти і каньйони, озера, водоспади, морські узбережжя, пустелі і еолові форми, льодовики і гляціальні форми рельєфу, карстові і псевдокарстові (поверхневі і підземні) форми, яри, джерела й утворені ними форми, коралові рифи тощо;

- геологічні форми і явища – мінерали, породи та їхні різновиди, структурно-тектонічні утворення (складки, луски, скиби, насуви, скиди, характерне напластування тощо), магмові інтрузії та різні прояви вулканізму, палеонтологічні скам’янілості, процеси мінералізації, родовища корисних копалин, геотермальні явища (тощо);

- геологічні і геоморфологічні процеси – виверження вулканів, вибухи гейзерів, діяльність грязьових вулканів, сходження лавин, берегові процеси на морських і озерних узбережжях, танення льодовиків, переміщення дюн та інші еолові процеси, зсуви, обвали, ерозійні процеси тощо;

- форми антропогенного перетворення середовища – відкриті і підземні гірничі виробки, глиняні і піщані кар'єри, котловани, шурфи, водовідводи, відвали гірських порід, діючі і давні об'єкти гірничого промислу та пов'язані з цим перетворення територій, тунелі, катакомби, поверхневі і підземні мілітарні об'єкти (наприклад, тунелі, укріплення та ін.);

- інженерно-геологічна діяльність – буріння свердловин, дамби, робота морських та океанічних бурових платформ, пошук корисних копалин на поверхні землі і на дні океану, проходження тунелів, будівництво доріг і автострад, використання геотермальних вод тощо;

- твори матеріальної культури – різного роду будівлі з природних матеріалів та елементи їх облаштування, кам'яні споруди (піраміди, скельні міста, капища та ін.), знайдені при археологічних розкопках кам'яні артефакти, кам'яні елементи міської інфраструктури, твори мистецтва, ювелірні вироби і їхній зв'язок з видобутком дорогоцінного каміння тощо;

- музейні та інші експозиції – геологічні, мінералогічні і палеонтологічні музеї, демонстраційні геомісця (експозиції під відкритим небом), такі місця знаходження скам'янілостей, опорні стратиграфічні розрізи, місця знаходження мінералів і порід, геотуристичні стежки.

До об'єктів, що найчастіше викликають геотуристичний інтерес, відносяться: породи і тектонічні структури, мінерали, благородне і оздоблювальне каміння, скам'янілості й інші сліди давнього життя на Землі, вулкани й геотермальні явища, унікальні форми земної поверхні, печери, водоспади, льодовики, а також елементи культурної спадщини – давні і сучасні об'єкти гірництва, мегаліти і кам'яні архітектурні об'єкти, пов'язані з історією наук про Землю місця.

Опираючись на такий широкий спектр об'єктів геотуристичного інтересу, розрізняють такі поняття як геотуристичні об'єкти – геологічні (геоморфологічні) об'єкти, що є предметом зацікавлення туристів (каньйони, скелі, печери і т.п.), і геотуристичні явища – явища, пов'язані з сучасними геолого-геоморфологічними процесами (гейзери, еолові процеси, берегова діяльність хвиль тощо).

Геотуристичні об'єкти і явища різного ступеня привабливості для відвідувачів, пристосовані до використання у туристичних і освітньо-пізнавальних цілях є геотуристичними атракціями. Головними рисами геотуристичних атракцій, на нашу думку, можна вважати: репрезентативність (ілюструють геолого-геоморфологічну будову чи процеси, є винятковими чи типовими об'єктами геоспадщини, прикладами давнього і сучасного гірничого промислу тощо), інформаційно-освітнє забезпечення (інформаційні таблиці, путівники, карти, буклети тощо), доступність (вільне чи регламентоване відвідування, під'їздні шляхи чи пішохідні стежки та інше).

За місцем знаходження геотуристичні атракції презентують у два способи:

- безпосередньо на місцях знаходження "in situ" геомісця, природні та антропогенні ландшафти;

- поза місцями знаходження – "ex situ" – природничі музеї, геологічні колекції, кам'яні споруди і будівлі, гео-центри (освітньо-туристичні центри).

У геотуризмі використовують різні способи представлення інформації, серед яких: екскурсії з провідником (гідом); дидактичні геологічні стежки і маршрути; популярно-наукові видання (буклети, путівники, карти, статті тощо), інформаційні таблиці, панелі та інше; демонстраційні матеріали (геологічні та палеонтологічні колекції, макети об'єктів і явищ тощо); лекції; фільми і аудіозаписи геотуристичної тематики; мультимедійні презентації; спеціалізовані web-сторінки.

Геотуризм тісно пов'язаний з охороною геоспадщини (геоохороною, геоконсервацією). Багато геотуристичних атракцій одночасно перебувають під правовою охороною (в Україні за законодавством, це пам'ятки природи, заказники чи у складі природних заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парків). У таких випадках впроваджують спеціальний режим їх відвідування – обмежують доступ до цих об'єктів чи окремих їх частин (наприклад, закривають для загального доступу частини печер), направляють туристичний рух за чітко визначеними і промаркованими трасами (стежками), контролюють туристичне навантаження (встановлюють кількість осіб, які можуть одночасно відвідувати геотуристичну атракцію без шкоди для неї) та використовують інші можливі способи для їх збереження. У геотуризмі для означення об'єктів і явищ, які мають геотуристичну (наукову, освітню, естетичну) цінність і перебувають під охороною застосовують терміни геомісця, геосайти чи геотопи (geostanowiska, geosites, geotop), а щоб підкреслити визначальну роль геоморфологічних процесів створенні цих об'єктів вживають термін геоморфосайт.

Важливе значення для функціонування геотуризму мають спеціально облаштовані геотуристичні шляхи – туристичні маршрути, які охоплюють геотуристичні атракції певної території. Для їх означення у публікаціях застосовують терміни "геологічні подорожі", "геотропи" чи "геомаршрути".

Можна виділити такі різновиди геотуристичних шляхів як:

- геотуристичні дидактичні стежки – короткі локальні маршрути, здебільшого піші чи велосипедні, які найчастіше виділяють в межах національних і ландшафтних парків та геопарків і використовують для освітньо-пізнавальних цілей. Наприклад, дидактичні стежки на Скелях Довбуша у Карпатському національному природному парку, Урицьких скелях і "Долиною річки Кам'янки" у національному природному парку Сколівські Бескиди (Україна), геотуристична стежка «Давня копальня Кабіна» у геопарку Мужакова Дуга, геотуристичні стежки Юри Краківсько-Ченстоховської (Польща) та інші.

- власне геотуристичні шляхи – піші, велосипедні, водні, автомобільні регіональні, національні чи транснаціональні туристичні маршрути значної довжини, які охоплюють різноманітні геотуристичні атракції одного чи кількох природних районів (регіонів). Наприклад, національні і транснаціональні «Бурштинові шляхи» та інші;

- геостради – найдовші геотуристичні маршрути, які пролягають через один чи декілька географічних регіонів і охоплюють якнайбільше різноманітних природних та історико-культурних атракцій геотуристичних регіонів (регіонів з багатою геоспадщиною). Особливістю геострад є значна ширина їхніх зон впливу – вони можуть складатися з локальних, регіональних і національних геотуристичних маршрутів однієї чи кількох країн, розташованих вздовж уявної осі геостради. Метою створення геострад є розвиток геотуризму, збереження природної та культурної спадщини геотуристичних регіонів та підтримка їх сталого розвитку. Наприклад, Геострада Судетська довжиною 602 км презентує багатство природи і культури цікавого для геотуризму регіону польських і чеських Судетів, трасується відомими і маловідомими районами і використовує місцеву туристичну інфраструктуру, має відповідну інформаційно-освітню і промоційну підтримку.

Усі геотуристичні шляхи для успішного функціонування повинні мати добре помітне для подорожуючих відповідне позначення на місцевості (ознакування), інформаційно-освітнє та інфраструктурне забезпечення, яке відповідає їх завданням.

За доступністю геотуристичні шляхи можна розділити на групи:

- загальнодоступні – призначені для відвідувачів різних вікових груп без спеціальної підготовки і спорядження (дидактичні стежки, піші і велосипедні маршрути);

- спеціалізовані – призначені для відвідувачів відповідних вікових груп без спеціальної підготовки зі спеціальним спорядженням (нескладні водні маршрути, екскурсійні маршрути в печерах, гірські піші маршрути тощо);

- кваліфіковані – призначені для відвідувачів зі спеціальною підготовкою (спелеологічною, альпіністською), з використанням спеціальних технік і спорядження для проходження маршруту.

До спеціальної геотуристичної інфраструктури належать інформаційні таблиці (щити, панелі) біля об'єктів, маркування та облаштування туристичних шляхів, інформаційно-освітні центри, музеї, інформаційно-туристичні пункти, тематичні об'єкти (тунелі часу, кам'яні сади і лабіринти, експозиції під відкритим небом тощо), зони відпочинку з малими архітектурними формами, сувенірні кіоски з виробами з місцевих матеріалів і тому подібне. Послуги проживання і харчування туристи отримують у місцевих закладах, як і в інших видах туризму. Часто поблизу визначних геотуристичних атракцій створюють тематичні заклади (готелі, туристичні притулки, ресторани, кав'ярні тощо), в назві чи оформленні яких простежується геотуристична тематика і персонал яких добре поінформований про місцеві атракції [4].

Кожна з геотуристичних місцевостей (регіонів) формує свій геотуристичний продукт. Як відомо, туристичний продукт можна визначити як усе те, що купує і отримує турист з метою реалізувати свою подорож – придбані за певну ціну послуги і товари, образ місця, його цінності та ступінь їхньої доступності тощо.

Геотуристичний продукт є дещо відмінним і має п'ять головних складових – геологічна основа, зрівноваженість (сталість), навчання й виховання, користь для місцевості і задоволення для туристів. Перші три є визначальними саме для геотуризму, а дві останніх бажані для усіх видів туризму. При формуванні геотуристичного продукту, окрім інших чинників, обов'язково слід враховувати цільові аудиторії споживачів. Особливу категорію геотуристичних продуктів становлять освітні (тематичні уроки, лекції і презентації в інформаційно-освітніх центрах, музеях і польових умовах, польові практики та ін.), які часто використовують у підготовці студентів природничих спеціальностей та викладанні природничих дисциплін у загальноосвітніх школах.

Також серед постулатів геотуризму – повага до місцевого населення. Якщо туристи відвідують те чи інше місце відпочинку через його унікальність, для місцевої влади з'являється стимул зберегти цю унікальність туристичного місця.

Висновки. Успішний розвиток геотуризму можливий у місцевостях (регіонах) зі значним геотуристичним потенціалом і правильно сформованим геотуристичним продуктом. Території з високим геотуристичним потенціалом, на основі якого сформовані геотуристичні атракції, добре розвинута туристична інфраструктура, добре організована інформаційно-освітня та промоційна діяльність формують геотуристичні місцевості (регіони). Часто на їх основі організовують геопарки, основними завданнями яких є збереження геоспадщини (геоконсервація), розвиток геотуризму та геоосвіти.

Література

1. Бубняк І.С. Навчальні матеріали Гео-Карпати/ І.С. Бубняк, А. Солецкі. – Кросно : Ruthenus, 2013. – С. 3-11.
2. Зінько Ю.В. Науково-практичні й освітні аспекти геотуризму. Фізична географія та геоморфологія/ Ю.В.Зінько, Я.С. Кравчук, О.С. Шевчук. – К. : ВГЛ -"Обрії", 2009. – С. 127-139.
3. Зінько Ю.В. Природоохоронні геоморфологічні об'єкти у структурі геотуризму Західної України / Ю.В. Зінько, О.В. Шевчук. – Вісник Львів. ун-ту. Серія геогр. Вип. 35, 2008. – С. 94-103.
4. geokarpaty.net/ua/- Гео-Карпати - створення польсько-українського туристичного шляху, 2013р.

Поступила в редакцію 17 грудня 2014 р.

Рекомендував до друку д.г.-м.н. О.М. Адаменко